

Ilona selyme, Szalajka fátyla

Magyarországon elhelyezkedéséből adódóan nem alakulhattak ki olyan nagy és látványos víz-esések, mint a Kárpát-medencét határoló magashegységekben, vagy a heglábi felszínek töréslépcsőinél. Ez előfordulási gyakoriságukra is igaz. Két kézen könnyen meg lehet számolni azokat, melyekre némi honfiúi elfogultsággal már nem kisebb zúgóként, hanem vízesésként lehet tekinteni. Ha ezek közül ki kellene választani Magyarországon legszebb vízesését, akkor az Ilona-völgyi, illetve a Szalajka-völgyi valószínűleg a legesélyesebbek között szerepelne.

Az Ilona-völgyi vízesés – a „legmagasabb”

A Mátra bércei között búvik meg az Ilona-völgy, amely Parádtól délre, Heves megyében található. Nevezetessége Magyarország legnagyobb szintkülönbségű természetes zuhataga, az Ilona-völgyi vízesés (Legmagasabb vízesésünk 20 méteres magasságával a lillafüredi. Ez azonban

Őszi „tündérfény” az Ilona-völgyben

egy mesterséges alkotás, amit az itteni Palotaszálló építései 1927–1930 között, a Szinva-patakon alakítottak ki.). A völgyet, a benne folyó patakot és vízesést is, a terület egykori birtokosa, gróf Károlyi György (1802–1877) unokájáról Dessewffy Ilonáról nevezte el. A völgy bejáratát Parádfüdülnél egy faragott székely kapu jelzi. Innen kb. 4 km hosszan, jórészt egyenesen húzódik észak-déli irányban, majd a Marhád-hegy előtt hirtelen elkanyarodik. A völgy bejáratánál álló hatalmas kocsányos tölgy, az úgynevezett Rákóczi-fa. A legen-

da szerint 1710-ben II. Rákóczi Ferenc a Felvidékre tartva e fához kötötte lovát. A fa törzsének kerülete 9,5 méter, lombkoronája teljes pompájában 40 méter volt. A bevezető aszfaltozott utat évszázados – vadgesztenyéből és hársakból álló – 1,5 kilométeres fasor szegélyezi. Az egyenes völgyrész egy tektonikai törés vonalát követi, melynek folytatása a domoszlói Vár-patak völgye.

Az Ilona-völgyön végigsétálva valódi geológiai időutazást tehetünk, hiszen utunk jó része eocén korú vulkáni kőzetek között fut, majd oligocén üledékekben folytatódik, hogy aztán miocén kőzetekben végződjön. Az idősebb érces andezit a völgy elején, az ún. Vaskapunál a XVIII. században létesített, ma már felhagyott tárokból látható. Dél felé haladva a völgy keleti oldalát alsó-oligocén (28–31 millió éves) rétegvulkáni andezit építi fel. A völgy nyugati oldalában szintén alsó-oligocén (24–25 millió éves) üledék (kiscelli agyag) található. A völgybejáratától 3,5 km-re, az Ilona-völgy oldalában fakad a Szent István-cseviceforrás, amelynek természetes szén-dioxidban dús vize a völgy tektonikus repedéseiből áramlik fel. Végül a fokozatosan emelkedő és összehúzódó völgy felső szakaszán az oligocén rétegekre alsómiocén (21–22 millió éves) rétegzett glaukonitos, sekélytengeri homokkő települt. Ennek a homokkősorozatnak a kipreparálódott lépcsőin zuhog le az Ilona-völgyi vízesés. A völgy vízesés feletti szakaszán az alsómiocén (18–19 millió éves) horzsaköves riódácittufa (Gyulakeszi riolituffa) alakítja az ellaposodó térszínt. A nyugati oldalon megjelennek az idősebb üledékes kőzeteket áttörő ún. kőgátak, más néven „ördögátak”, amelyek fiatalabb andezit kőzettelérek.

A vízesést az Ilona-patak táplálja, amely a Tökés-kút két kis forrásából ered. Útja

1 Ezek a Mátra központjából kiinduló egymást radiálisan és koncentrikusan keresztező telérek, melyek 5-6 méter széles, vízszintes kihülési oszlopokat formálnak.

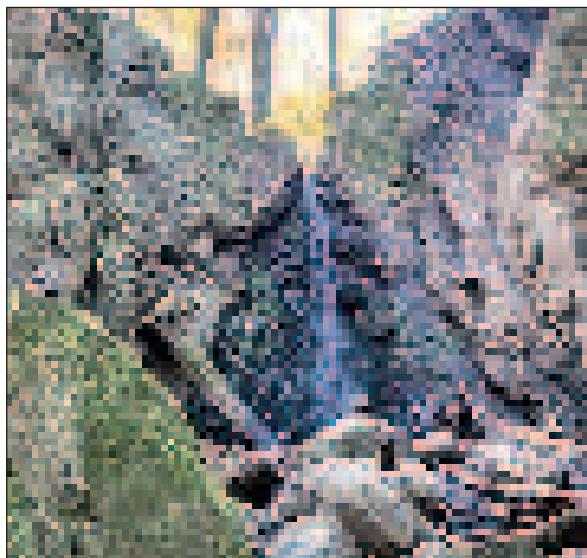
során a Marhád (606 m) és a Cserepes-tető (734 m) meredek oldalai közé szorulva, több helyen töri át magát a sziklák közt, hogy végül a Mátra egyik legszebb ’V’ alakú völgyét hagyva maga után, vékony sugárban, közel 10 méteres magasságból zuhanjon alá. Az Ilona-völgyi vízesés selymes vízszugara az év minden szakában gyönyörű. A vízmennyiséget, azonban erősen befolyásolja az időjárás, így a zuhatag csapadékos időben, vagy éppen hóolvadást követően mutatja meg igazi erejét. A víz-esés függőleges fala alatt 30 méternél is magasabb bükkfaóriások és szétszóródott, több méteres sziklatömbök találhatóak, jól szemléltetve vízbőség idején a patak hordalékszállító képességét.

Az Ilona-patak mentén kialakítottak egy tanösvényt is, amely a Keleti-Mátra földtani értékeit és a hajdani ércbányászat emlékeit mutatja be egy 6,5 km hosszú túraútvonalra felfűzve. Állomások jelzik az Orczy báró által 1780-ban nyitott Etelka-tarót, a Timsós-fejtést, a Szent István csevicekutat, az ördögátakat és az Ilona-völgyi vízesést. Az Ilona-völgyben és ennek közvetlen szomszédságában számos piknikezésre alkalmas rét található. Rövid sétával több forrást is érinthetünk, köztük a paradóhutai Klarissza-forrást is, melynek gyógyító hatása, vastartalmú vizét Kitáibél Pál, kiváló botanikusunk fedezte fel a 18-19. század fordulóján.

Szalajka-patak, Fátyol-vízesés – a „legkülönlegesebb”

Közel hatvan kilométerrel északkeletre, a Bükk hegység északi lábánál, a Szilvás-várad fölötti Szalajka-völgyben található hazánk egyik legezotikusabb és talán a maga nemében legeredetibb látványossága, a Fátyol-vízesés. Nevét egyesek szerint a vízpermet jellegzetes, fehér fátyláról, mások szerint a fehér, csipkéhez hasonlóan mintás mésztufáról kapta. Sokak szerint itt sorakoznak Magyarország legszabályosabb forrásmészki teraszai, melyen a fátyolosan lezúduló víz, csodálatos látványt nyújt.

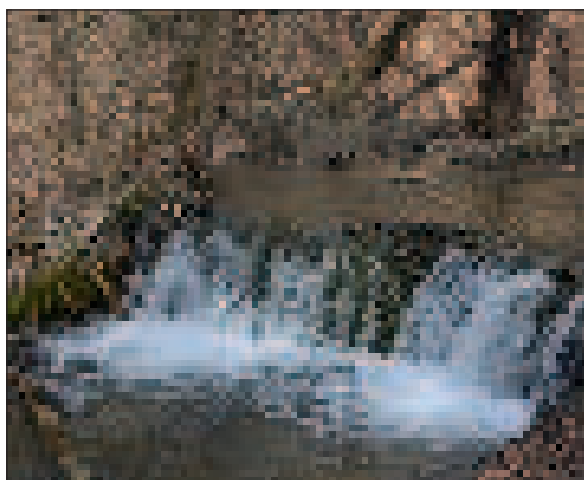
Az Ilona-völgy csöndjéből egészen más hangulatú világba csöppen az, aki a településtől délkelet felé vezető zöld jelzésű turistaúton, vagy az innen induló erdei kisvasúton akarja megközelíteni a Szalajka-völgy nevezetességét (A kisvasút a Gloriett-tisztásig jár, ahonnan pár perces sétával elérhető a vízesés.). A völgy bejáratánál igazi vásári

Az Hona-völgyi vízesés – a vékony vízszög közel 10 méteres magasságból zuhan alá

forgatag fogadja a látogatót. Ha hosszabb időre el tudjuk terelni figyelmünket a tömegturizmus vadhajításairól és csakis a természeti értékekre koncentrálnunk, akkor nagyon hangulatos sétát tehetünk a Szalajka-patak mentén, amely Magyarország talán egyik legszebb patak völgye. A sétautat végig kíséri a kisebb zúgókon bukdácsoló patak. A XIX. században vízének erejével az itt működő szilvási vashámor erőgépeit hajtották. A kiváló minőségű vas nyersanyagát a Répáshutai Mészkeó hematitlencsési szolgáltatták. Napjainkban a patak vizét felduzzasztva halastavakat és pisztrángtelepeket hoztak létre, ahol szivárványos és sebes pisztrángokat tenyésztenek.

Bár aszfaltozott úton járunk, mégis a vadregényes völgy és számos látványos látványos elfeledteti e civilizációs ártalmat. Megtekinthető itt egy interaktív Archeopark, egy Vadbe mutatató kert (ahol dármszarvasok és muflonok is láthatók), illetve a Zilahy Aladár Erdészeti Múzeum. A vízesés közelében még egy különleges természeti képződmény is található, amely az Ablakoskő-völgyi és a Bükk-fennsíki Mészkeó Formáció határán bukkan a felszínre: a Szikla-forrás. Vízét a mészkeóra hulló, és annak repedésein lefelé szivárgó csapadék adja, hogy aztán egy 3–4 méterig járható barlangjárton keresztül törhessen elő. A Szikla-forrás vízgyűjtőterülete mintegy 4-6 négyzetkilométernyire tehető. A függőleges kőfal-

Szalajka-völgy – a sétautat végig kíséri a kisebb zúgókon bukdácsoló Szalajka-patak

felgyorsul, vízből szén-dioxid távozik, és az oldott mésztartalom egy része kiválik. Az idők folyamán itt hatalmas forrás mészkeópárna képződött, amely teljesen ki-

ből fakadó forrás ingadozó mennyiségű vize a Szalajka-patakot táplálja.

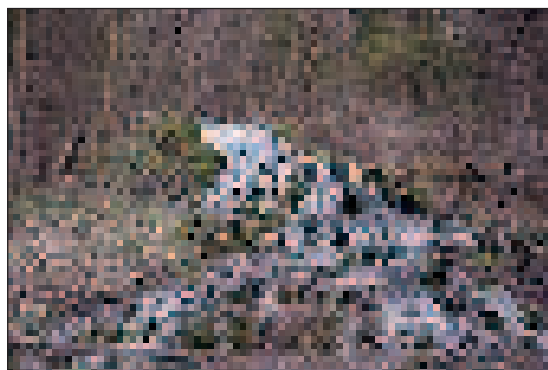
A patak vízének nagy részét azonban a Szalajka-forrás, a Bükk egyik legnagyobb vízhozamú karsztforrása adja, amely közel 450 méteres magasságban tör fel (vízhozama 4200 liter/perc). Vízbázisa a csapadékon alapul, így annak megfelelően ingadozik. Hosszan tartó száraz időszakokban – pl. 2012 nyara, 2014 eleje – részben vagy egészében el is apadhat. Ilyenkor a Fátyol-vízesés is kiszárad. A forrás vize a karsztvizet tároló nagy vastagságú felső-triász mészkeóból származik. A felszínre bukkanási pont azonban a rátelepült t ű z k ö v e s

mészkeó és az azzal tektonikusan érintkező vízzáró jura képződmények határán van. A vízgyűjtőterületre hulló csapadékvíz a talajtakarón át a mészkeóba szivárog, szénvartartalmával annak egy részét feloldja és magával szállítja a forrás felé. Felszínre jutva megkezdődik az oldott mésztartalom kiválása a patak vizéből.

A Szalajka-forrástól 500 méterre összeszűkül a völgy, ahol egy réteglépcső, vízesés alakult ki. A víz folyása itt

tölti a völgytalpat. A Fátyol-vízesés napjainkban is az itt található, mintegy 17 méter hosszú mésztufagát 18 teraszán zúdul le.

A mészkeó kiválást meggyorsítják a vízben, a mederbeli köveken, ágakon megtelepedő moszatok és mohák. Ezek megnövelik azt a felületet, melyen a víz lefut, így a szén-dioxid elillanása, a mészkeó kiválás gyorsabb ütemű. Elhaló részeit a forrásmészkeó bekérgezi (ahogy a patakmederbe hulló faágakat és fatörzseket is), magasztva ezzel a gátak peremét, melyek mögött kis tavak jönnek létre (egyes részeken ez a mészkeó réteg évente 5–10 mm-rel is növekszik). Gyakori, hogy egy-egy patakba dőlt fatörzs körül idővel forrásmészkeó gát jön létre, kis tavat duzzasztva fel. A bezárt növénymaradványok elkorhadásával apró üregek keletkeznek, ezért a forrásmészkeó likacsos szerkezetű. Erre utal találoan a Bükk vidékén használatos elnevezése a „darázkő” (a forrásvízi mészkeó igen fiatal képződmény, lerakódása legkorábban kb.

A Fátyol-vízesés a mintegy 17 méter hosszú mésztufagát 18 teraszán zúdul le (A szerző felvételei)

15 000 évvel ezelőtt, a pleisztocén végén indulhatott meg).

A Fátyol-vízesésig eljuthatunk a Szilvás-várad–Szalajka-völgyi Tanösvényen is, amely a település szélétől indul és az Istállós-kői-barlangnál ér véget. Hossza 4,2 kilométer. Az ismertető táblák tájékoztatnak a Bükki Nemzeti Parkról, a karsztvízforrások által táplált vízfolyásokról, a völgy élővilágáról, a Szikla-forrásról, a Fátyol-vízesés mésztufagátjainak képződéséről, a Szalajka-forrásról és a közeli Istállós-kői-barlang régészeti leleteiről.

LADÁNYI LÁSZLÓ

Irodalom

- Budai Tamás-Gyalog László (szerk.): Magyarország földtani atlasza országjáróknak. Budapest, 2010
- Bükki Nemzeti Park Igazgatóság: Parádfürdő – Ilona-völgyi Geológiai Tanösvény/ Szilvás-várad – Szalajka-völgyi Tanösvény
- Kovács Timea: Tanösvény az Ilona-völgyben In.: Természet Világa, 2001